

สรุปอภิปรายและขอเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบถึงการปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตยในลักษณะของความห่วงใยในผู้อื่น ความมีใจกว้าง การให้สิทธิเสรีภาพ การสนับสนุนให้แสดงความคิดเห็น การเคารพซึ่งกันและกัน และความรับผิดชอบให้แก่บุตรของครอบครัวในชุมชนคลองจั่นและครอบครัวในสลัมคลองเตย โดยมีวัตถุประสงค์หาความสัมพันธ์เกี่ยวกับแบบการดำเนินชีวิตที่แสดงออกทั้งทางพฤติกรรมและความคิด

การวิจัยใช้วิธีสำรวจ โดยการสุ่มตัวอย่างด้วยวิธี Systematic random sampling จากครอบครัวในชุมชนคลองจั่น 50 ครอบครัว และครอบครัวในสลัมคลองเตยเฉพาะที่อยู่ในลอคที่ 2 จำนวน 50 ครอบครัว โดยที่ครอบครัวที่จะตกเป็นตัวอย่างมีลักษณะดังนี้

1. เป็นครอบครัวที่บิดา มารดา และบุตรอยู่ด้วยกัน
2. เป็นครอบครัวที่มีบุตรอย่างน้อยอายุ 5 ขวบ ขึ้นไป

ผลการวิจัยพบว่าเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ สรุปได้เป็น 2 ประการคือ

ในส่วนแรกที่เกี่ยวข้องกับค่านิยม พบว่า ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นและครอบครัวในสลัมคลองเตยมีค่านิยมแบบประชาธิปไตยแตกต่างกัน กล่าวคือ ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นมีค่านิยมแบบประชาธิปไตยสูงกว่าครอบครัวในสลัมคลองเตย (ดูตารางที่ 21) และเมื่อศึกษาถึงการมีค่านิยมแบบประชาธิปไตยในลักษณะต่าง ๆ 6 ประการดังกล่าวมาข้างต้น ก็พบว่า ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นมีค่านิยมแบบประชาธิปไตยในลักษณะของความห่วงใยในผู้อื่น ความ

มีใจกว้าง การให้สิทธิเสรีภาพ การสนับสนุนให้แสดงความคิดเห็นและการ
เคารพซึ่งกันและกันสูงกว่าครอบครัวในสลัมคลองเตย (คูตารางที่ 9, 11, 13,
15 และ 17) แต่มีค่านิยมในลักษณะของความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน
(คูตารางที่ 19)

ในส่วนที่สองเกี่ยวกับวาระปลูกฝังค่านิยม พบว่าครอบครัวในชุมชน
คลองจั่นและครอบครัวในสลัมคลองเตยมีการปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตย
แตกต่างกัน กล่าวคือครอบครัวในชุมชนคลองจั่นปลูกฝังค่านิยมแบบ
ประชาธิปไตยแก่บุตรหลานสูงกว่าครอบครัวในสลัมคลองเตย (คูตารางที่ 35)
แต่เมื่อหาความสัมพันธ์ของการปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตยในลักษณะ 6
ประการ ก็พบว่าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นมีการปลูกฝังค่านิยมแบบ
ประชาธิปไตยในลักษณะของความห่วงใยในผู้อื่น ความมีใจกว้าง การให้สิทธิ
เสรีภาพ การสนับสนุนให้แสดงความคิดเห็น การเคารพซึ่งกันและกัน สูง
กว่าครอบครัวในสลัมคลองเตย (คูตารางที่ 23, 25, 27, 29 และ 31) แต่มี
การปลูกฝังค่านิยมในเรื่องความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน คือไม่อาจกล่าวได้ว่า
ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นปลูกฝังค่านิยมในเรื่องความรับผิดชอบสูงกว่า
ครอบครัวในสลัมคลองเตยได้เต็มที่นัก เพราะจากการทดสอบค่าทีของคะแนน
ของทั้งสองกลุ่มแล้ว ไม่ปรากฏว่ามีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ (คูตาราง
ที่ 34) อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาที่ได้สามารถที่จะกล่าวอย่างกว้าง ๆ
ได้ว่า มีความสอดคล้องกันระหว่างค่านิยมกับการปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตย
ของครอบครัวในสองชุมชนที่นำมาศึกษา กล่าวคือ ในกรณีที่ค่านิยมของทั้งสอง
กลุ่มแตกต่างกัน การปลูกฝังก็จะแตกต่างกันไปด้วย ในกรณีนี้ได้แก่ ค่านิยม
แบบประชาธิปไตยในลักษณะของความห่วงใยในผู้อื่นของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน
การปลูกฝังก็แตกต่างกัน ค่านิยมในเรื่องความมีใจกว้างแตกต่างกัน การปลูกฝัง
ก็แตกต่างกัน ค่านิยมในเรื่องการให้สิทธิเสรีภาพแตกต่างกัน การปลูกฝัง
ก็แตกต่างกัน ค่านิยมในเรื่องการสนับสนุนให้แสดงความคิดเห็นแตกต่างกัน

การปลูกฝังก็แตกต่างกัน ค่านิยมในเรื่องการเคารพซึ่งกันและกันแตกต่างกัน
 การปลูกฝังก็แตกต่างกัน และค่านิยมในเรื่องความรับผิดชอบของทั้งสองกลุ่มไม่
 มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ การปลูกฝังก็ไม่แตกต่างกันด้วย ซึ่งจะแสดง
 สรุปในตารางดังนี้

ประชาธิปไตย	ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นและสลัมคลองเตย	
	ค่านิยม	การปลูกฝัง
ความห่วงใยในผู้อื่น	มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ	มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ
ความมีใจกว้าง	" "	" "
การให้สิทธิเสรีภาพ	" "	" "
การสนับสนุนให้แสดง	" "	" "
ความคิดเห็น	" "	" "
การเคารพซึ่งกันและกัน	" "	" "
ความรับผิดชอบต่อ	ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ	ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ

และในส่วนของการปลูกฝังค่านิยม พอจะสรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย
 ได้ดังนี้

1. ความห่วงใยในผู้อื่น นับเป็นคุณธรรมของประชาธิปไตยอย่างหนึ่ง
 ที่มุ่งจะค้ำชูธรรมชาติของมนุษย์ให้เห็นแก่ตัวและคิดเพื่อตัวให้รู้จักเสียสละส่วนตัวเพื่อ
 ส่วนรวม ร่วมมือร่วมใจในการทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม การวิจัย
 พบว่าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นปลูกฝังค่านิยมในลักษณะของความห่วงใยในผู้อื่น
 เกือบครึ่งสูงกว่าครอบครัวสลัมคลองเตย จากคำถามที่ว่าควมบุกรุกทลายของท่านมี

โอกาสร่วมแสดงละครหรือร่วมงานของโรงเรียน ท่านจะยินดีให้เขาร่วมงานหรือไม่ หัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นส่วนใหญ่ยินดีที่จะให้ร่วมทุกครั้งหรือเกือบทุกครั้ง มีเปอร์เซ็นต์สูงกว่าหัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตย เพราะเหตุผลที่ว่า เป็นการทำประโยชน์ให้กับสังคม ปลูกฝังความสามัคคีให้กับเด็ก เพื่อให้เด็กสำนึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม จะต้องทำประโยชน์ให้กับสังคมบ้างไม่มากก็น้อย ในขณะที่หัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตยมีความคิดว่าอยากให้บุตร เขาร่วมกิจกรรมของไม่อำนวยเพราะบุตรจะต้องช่วยทำงานบ้าน เช่น ช่วยชัวยังเล็กอยู่ ประกอบกับฐานะทางการเงินไม่ดี ต้องใช้จ่ายเงินจึงมีความขัดข้อง เกี่ยวกับเรื่องนี้อาจมองได้ว่าครอบครัวในสองชุมชนดังกล่าวต่างก็อยากให้บุตรหลานมีโอกาสร่วมทำประโยชน์แก่สังคม แต่ครอบครัวในสลัมคลองเตยมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่อำนวยจึงไม่อาจที่จะให้บุตรหลานร่วมกิจกรรมของสังคมได้

2. ความมีใจกว้าง หมายถึง การยอมรับความแตกต่างในแง่ของความคิดเห็น มีขันติคุณอดทนต่อสิ่งที่มาขัดแย้งและยอมรับการตกลงใจของคนหมู่มาก การวิจัยพบว่าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นมีการปลูกฝังค่านิยมในเรื่องนี้แก่บุตรหลานสูงกว่าครอบครัวในสลัมคลองเตย โดยจะเห็นได้จากคำถามที่ว่า ถ้าบุตรเกิดขัดแย้งกับเพื่อน และไม่สามารถแก้ปัญหาด้วยตัวเองได้ ท่านคิดว่าจะช่วยแก้ปัญหาให้กับบุตรได้อย่างไร ? หัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นส่วนใหญ่จะสอนให้บุตรมีความอดทนและรับฟังความคิดเห็นของเพื่อนก่อนทุกครั้งหรือเกือบทุกครั้ง เป็นเปอร์เซ็นต์สูงกว่าหัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตย และในกรณีที่มีคำถามราคาทำตามความเห็นของคนส่วนใหญ่ เช่น ให้สมาชิกในครอบครัวเลือกสถานที่เที่ยว ถ้ามีความเห็นแตกต่างกัน หัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นจะเลือกทำตามความเห็นของคนส่วนใหญ่ เพราะถือว่าเป็นประชาธิปไตย อีกทั้งจะเป็นการฝึกให้เด็กยอมรับความคิดเห็นของกลุ่มหรือของ

คนหม้มาก ซึ่งแตกต่างไปจากคน โดยเริ่มตั้งแต่ภายในครอบครัว ในขณะที่หัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตยมักไม่ทำตามความคิดเห็นของกลุ่ม หรือความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่ แต่จะตัดสินใจด้วยตัวเอง เพราะถือเป็นธรรมเนียมว่าพ่อแม่ต้องเป็นผู้นำครอบครัวและสามารถตัดสินใจปัญหาใด ๆ ได้

3. การให้สิทธิเสรีภาพ คำนิยมในเรื่องสิทธิและเสรีภาพถือเป็นหลักสำคัญที่จะขาดเสียมิได้ในสังคมประชาธิปไตย การให้สิทธิเสรีภาพภายในขอบเขตที่ถูกต้องและเหมาะสม จะช่วยให้เด็กเป็นคนรู้จักพึ่งตนเอง ผลของการพึ่งตนเอง จะช่วยให้เด็กเกิดความรับผิดชอบ การวิจัยพบว่า ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นมีการปลูกฝังค่านิยมในเรื่องการให้สิทธิเสรีภาพสูงกว่าครอบครัวในสลัมคลองเตย การให้สิทธิเสรีภาพในลักษณะของการให้โอกาสเลือกสถานที่เที่ยว การซื้อของหรือเสื้อผ้า การนำสิ่งของเครื่องใช้ไปใช้ และการให้สิทธิเสรีภาพในการซักถามชี้แจงแสดงเหตุผล พบว่า หัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตยส่วนใหญ่จะไม่ให้บุตรหลานเลือกสถานที่เที่ยวหรือเลือกซื้อสิ่งของด้วยตนเองแต่พ่อแม่จะเป็นฝ่ายจัดการให้ แต่ก็มีอยู่บ้างเป็นเพียงส่วนน้อยที่ให้บุตรหลานไปซื้อสิ่งของเครื่องใช้หรือเสื้อผ้าด้วยตัวเอง โดยที่พวกนี้ให้เหตุผลว่าไม่มีเวลาที่จะไปร่วมกับบุตรหลานในกรณีของการให้โอกาสเลือกสถานที่เที่ยว ครอบครัวในสลัมคลองเตยส่วนใหญ่ไม่ให้โอกาสบุตรเลือกเพราะมีบุตรหลายคน ถ้าให้เลือกต่างคนก็ต่างความคิดจะทำให้เกิดความยุ่งยากในการตกลงกันซึ่งก็ตรงกันข้ามกับพ่อแม่ในชุมชนคลองจั่น ส่วนใหญ่ให้โอกาสแก่บุตรในการเลือกสถานที่เที่ยว หรือให้โอกาสในการเลือกซื้อสิ่งของหรือซื้อเสื้อผ้า โดยที่พ่อแม่คอยให้การสนับสนุนหรือเป็นที่ปรึกษา ในกรณีของการอนุญาตให้นำสิ่งของเครื่องใช้ภายในบ้านไปใช้ก็เช่นเดียวกัน พ่อแม่ในสลัมคลองเตยมักไม่อนุญาตให้บุตรหลานนำสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านออกไปใช้

กลัวจะทำของเสียหาย ซึ่งแสดงถึงการหวงของแต่พ่อแม่ในชุมชนคลองจั่นยินดี และอนุญาตให้บุตรหลานนำเครื่องใช้ภายในบ้านไปใช้ได้แต่ต้องกำชับว่าให้ระวังรักษาให้สิ่งของเหล่านั้นอยู่ในสภาพเดิม ซึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมด้าน เสรีภาพของเด็กและในขณะเดียวกันก็ให้ความรับผิดชอบด้วย

4. การสนับสนุนให้แสดงความคิดเห็นเป็นคุณธรรมที่สำคัญประการ หนึ่งที่ควรปลูกฝังให้กับเด็กในสังคมประชาธิปไตย เพราะการสนับสนุนให้เด็ก กล้าแสดงความคิดเห็นเป็นการฝึกให้เด็กได้ใช้ความคิด ใช้เหตุผล มีความ เชื่อมั่นในตนเอง เมื่อผู้ใหญ่ยอมรับความคิดเห็นของเด็กหลาย ๆ ครั้ง จะทำให้เด็กเกิดความกล้าแสดงออก ใช้เหตุผลได้ถูกต้องกับสถานการณ์ การวิจัยพบว่า ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นมีการปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตย ในลักษณะของการสนับสนุนให้แสดงความคิดเห็นสูงกว่าครอบครัวในสลัมคลองเตย จากคำถามเกี่ยวกับเรื่องนี้ปรากฏว่าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นส่วนใหญ่ชอบและ พอใจที่จะให้เด็กได้รวมคิดร่วมสนทนาคาย และเด็กสามารถแสดงเหตุผล โต้แย้งได้ โดยที่ให้เหตุผลในการที่ยอมให้เด็กทำเช่นนั้นว่า จะส่งผลให้ เด็กเป็นคนรู้จักใช้เหตุผลกล้าแสดงออกซึ่งความคิดเห็นและจะเกิดความภาคภูมิใจ ในตัวเอง ซึ่งตรงกันข้ามกับครอบครัวในสลัมคลองเตย ส่วนใหญ่ไม่สนับสนุน ให้เด็กได้แสดงความคิดเห็น และอ้างว่าเด็กต้องเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่เท่านั้น ไม่ควรโต้แย้งผู้ใหญ่ไม่ว่าในกรณีใด ๆ

5. การเคารพซึ่งกันและกัน ดังได้กล่าวแล้วว่า การฝึกให้เด็ก รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น และเคารพในศักดิ์ศรีและความสำคัญของแต่ละ บุคคล เป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่งของสังคมประชาธิปไตย การวิจัย พบว่า ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นมีการปลูกฝังค่านิยมในเรื่องการเคารพซึ่งกันและ กันสูงกว่าครอบครัวในสลัมคลองเตย จะเห็นได้จากคำถามที่ว่า เมื่อน้องมี ความคิดเห็นขัดแย้งกับพี่ ในฐานะที่ท่านเป็นพ่อแม่ ท่านจะตัดสินปัญหานั้นอย่างไร?

และถ้าบุตรหลานเกิดมีปากเสียงกันด้วยเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ท่านตัดสินปัญหานั้นอย่างไร ? หัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นส่วนใหญ่ตอบว่า ฟังเหตุผลจากทั้งสองฝ่ายก่อน จึงตัดสินทุกครั้งหรือเกือบทุกครั้ง และฟังคำชี้แจงและพิจารณาความผิดตามเหตุผลทุกครั้งหรือเกือบทุกครั้ง มีเปอร์เซ็นต์สูงว่าหัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตย เพราะหัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตยมักจะใช้ความเป็นพี่ใหนองยอมรับหรือฟังเหตุผลจากทั้งสองฝ่ายก่อนตัดสินเป็นเพียงบางครั้ง ซึ่งเท่ากับครอบครัวในชุมชนคลองจั่นมีการฝึกให้เด็กเคารพในความสำคัญของผู้อื่น รู้จักรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ใช้เหตุผลและความจริงในการแก้ปัญหา นั่นคือ การเคารพในปัจเจกบุคคล

6. ความรับผิดชอบเป็นผลของการให้สิทธิเสรีภาพภายในขอบเขตที่ไม่ขัดต่อกฎหมายหรือศีลธรรมอันดี ประเทศที่ประชาชนมีความรับผิดชอบสูง มีวินัยต่อตัวเองยังผลให้ประเทศนั้นเจริญก้าวหน้า ดังนั้นค่านิยมในเรื่องความรับผิดชอบจึงเป็นคุณธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสังคมที่เป็นประชาธิปไตย การวิจัยพบว่า ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นและครอบครัวในสลัมคลองเตยมีการปลูกฝังค่านิยมเกี่ยวกับความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน แต่อย่างไรก็ตามแม้จะมีการปลูกฝังไม่แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาถึงเหตุผลของการปลูกฝังความรับผิดชอบของทั้งสองกลุ่มนี้ก็พบว่ามีความแตกต่างกันอยู่ กล่าวคือเหตุผลของความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งบิดามารดาให้บุตรปฏิบัติ แต่เมื่อเกิดการละเลยหน้าที่ หัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นให้เหตุผลของการละเลยหน้าที่ว่าเป็นการไม่รับผิดชอบของบุตร ทำให้ขาดความไว้วางใจและไม่เชื่อตรงต่อหน้าที่ ซึ่งพ่อแม่จะต้องตำหนิบุตรทุกครั้งที่เกิดกรณีเช่นนั้น ในขณะที่หัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตยถือว่า การละเลยหน้าที่ของบุตรนั้น เป็นการไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง และขัดคำสั่งของพ่อแม่ คำตอบที่ใ้พ่อแม่ได้เห็นถึงการปลูกฝังให้เด็กเกิดความรับผิดชอบมีที่มาแตกต่างกัน หัวหน้า

ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นปลูกฝังให้เด็กเกิดความรับผิดชอบโดยเกิดจากการควบคุมตนเองของเด็ก แต่หัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตยเน้นที่การควบคุมซึ่งมาจากภายนอกคือพ่อแม่ เมื่อถามถึงวิธีลงโทษเมื่อบุตรทะเลาะหน้าที่หัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นส่วนใหญ่ จะไม่ลงโทษบุตรโดยการเขียนตี แต่จะชี้แจงแสดงเหตุผลให้เด็กเห็นถึงผลเสียของการทะเลาะหน้าที่ พยายามให้เด็กเข้าใจและไม่ปฏิบัติเช่นนั้นอีก ซึ่งหัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตยจะใช้วิธีลงโทษโดยการเขียนตีและวางถาดบุตร ความแตกต่างเกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นเพราะว่า พ่อแม่ชนชั้นต่ำและชนชั้นกลางใช้ภาษาในการอบรมสั่งสอนบุตรแตกต่างกัน ซึ่ง Bernstein กล่าวว่าพ่อแม่ชนชั้นกลางใช้ภาษาที่เรียกว่า elaborated language คือภาษาที่ให้รายละเอียด พ่อแม่จะอธิบายชี้แจงแสดงเหตุผลให้บุตรเข้าใจถึงการปฏิบัติคนต่าง ๆ การอธิบายจะก่อให้เกิดผลสำเร็จในการสื่อความหมายและการติดต่อกับบุตร เด็กจะได้รับการอธิบายหรือบอกกล่าวจนเป็นที่เข้าใจ การใช้ภาษาในลักษณะนี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการที่จะทำให้พ่อแม่ประสบผลสำเร็จในการถ่ายทอดค่านิยมให้กับบุตร แต่พ่อแม่ชนชั้นกรรมกรหรือชนชั้นต่ำโดยทั่วไปมักใช้ภาษาที่เรียกว่า restricted language คือ ภาษาที่จำกัด พ่อแม่จะไม่อธิบายหรือชี้แจงเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ให้กับบุตร ถ้าเป็นการห้ามก็จะเพียงแต่บอกว่า อย่าทำอย่างนั้น อย่าทำอย่างนี้ โดยไม่ได้ชี้แจงเหตุผลประกอบด้วย ปล่อยให้เด็กเกิดความเข้าใจไขว่เขวหรือได้ข้อสรุปที่ผิด ๆ รูปแบบของการใช้ภาษาที่แตกต่างกันของพ่อแม่ที่อยู่ในชนชั้นที่ต่างกัน มีผลต่อการพัฒนาความรู้ความเข้าใจของเด็ก ตลอดจนการรับการถ่ายทอดค่านิยมและการวิเคราะห์ประสบการณ์ด้วยตนเองของเด็ก เพราะภาษากับความคิดความรู้สึกเป็นสิ่งที่ต่อเนื่องกันหรือเรียกได้ว่าแทบจะเป็นสิ่งเดียวกัน

นอกจากนี้ ผลการวิจัยยังพบว่า หัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตยส่วนใหญ่ยังมีความคิดแบบเก่า ๆ อยู่ว่า บุตรหลานจะต้องเชื่อฟังบิดา มารดา ทุกกรณีไป ไม่ควรขัดคำสั่ง เพราะผู้เป็นบิดามารดาเองได้รับการเลี้ยงดูอบรม

เช่นนั้น ฉะนั้นในการที่จะให้บุตรหลานโต้แย้งหรือแสดงเหตุผลในกรณีใด ๆ นั้น บิดามารดาไม่นิยมชมชอบ เพราะให้เหตุผลจากคำถามที่เปิดโอกาสให้หัวหน้าครอบครัวตอบคำถามว่าใช้วิธีใดเลี้ยงดูบุตร ประชาธิปไตย ปลอดภัย หรือเข้มงวดกวดขัน คำตอบส่วนใหญ่คือ 40 % ใช้วิธีอบรมเลี้ยงดูบุตรอย่างเข้มงวดกวดขัน โดยที่ให้เหตุผลว่า การใช้วิธีการนั้นจะช่วยให้เด็กเป็นคนดี เนื่องจากในสังคมสิ่งแวดล้อมไม่ดี เด็กมักจะถูกชักจูงไปทางมิชอบได้ง่าย และ 50 % ใช้วิธีปลอดภัย เนื่องจากไม่มีเวลาใดควบคุมดูแลออกไปทำมาหากิน และมีเพียง 10 % เท่านั้น ที่ใช้วิธีเลี้ยงดูบุตรแบบประชาธิปไตย โดยให้เหตุผลว่าวัยกลางคนไม่ตึงและไม่หย่อนเกินไป

ส่วนในชุมชนคลองจั่นเนื่องจากหัวหน้าครอบครัวมีการศึกษาคดี มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีความรู้ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคปัจจุบัน ฉะนั้นการอบรมเลี้ยงดูบุตรจึงออกมาในรูปของการอบรมเลี้ยงดูด้วยวิธีประชาธิปไตยมีเปอร์เซ็นต์สูงถึง 78 % โดยที่มีเหตุผลว่า ใช้วิธีนี้เป็น การปลูกฝังนิสัยตั้งแต่เด็ก ๆ ให้เด็กได้มีความมั่นใจในตนเอง รู้จักรับผิดชอบ ต่อหน้าที่ เป็นตัวของตัวเอง สามารถแสดงเหตุผลตลอดจนความคิดอ่านได้ โดยไม่ถูกปิดกั้น เพราะถือว่าทุกคนมีเหตุผลและมีสิทธิที่จะกระทำทุกอย่างที่คิดว่าดีและถูกต้องเหมาะสม เพราะจะสามารถดำรงอยู่ได้ในสังคมปัจจุบันเมื่อ ชาติพ่อแม่ โดยที่พ่อแม่เป็นผู้คอยแนะนำเป็นที่เลี้ยงนำไปสู่แนวทางที่ถูกต้อง และอีก 22 % ใช้วิธีเข้มงวดกวดขันผสมกับวิธีการแบบประชาธิปไตย โดยให้เหตุผลว่าขึ้นอยู่กับโอกาสและวัยของเด็ก ส่วนหัวหน้าครอบครัวที่ใช้วิธีการเลี้ยงดูแบบปลอดภัยไม่ปรากฏเลย อย่างไรก็ตามความแตกต่างเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูและการปลูกฝังค่านิยมใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับความแตกต่างในเรื่องการศึกษาและสถานะทางสังคมที่แตกต่างกัน เป็นที่คาดว่า หัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นส่วนใหญ่มักได้รับการอบรมเลี้ยงดูมาจากบิดามารดาในรูปแบบที่ไม่แตกต่างไปจากหัวหน้าครอบครัวในสังคมคลองเตย เพราะเหตุที่ว่า

การอบรมเลี้ยงดูบุตรในรุ่นนั้นยังคงยึดถือแบบบิดา-มารดาเป็นใหญ่ บุตรต้องเชื่อฟังบิดา-มารดา และไม่ขัดคำสั่งในทุกกรณี เพราะกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาทั้งในสลัมคลองเตยและในชุมชนคลองจั่นมีอายุระหว่าง 36 - 45 ปี เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอยู่ในวัยเดียวกัน ฉะนั้นการได้รับการอบรมเลี้ยงดูก็คงเป็นแบบเดียวกัน นอกจากนี้เราอาจจะสรุปตามความคิดเห็นของ Duvall ที่ว่า เราสามารถมองเห็นความแตกต่างของค่านิยม 2 ประเภท ในหมู่พ่อแม่ซึ่งปฏิบัติต่อบุตร ค่านิยมแบบหนึ่งเรียกว่า ค่านิยมแบบประเพณี (Traditional Values) ซึ่งค่านิยมแบบนี้มักพบในหมู่พ่อแม่ชนชั้นกรรมกร (working class) และชนชั้นต่ำ (lower class) ซึ่งเป็นค่านิยมที่เน้นเรื่องการเชื่อฟังและการบังคับให้กระทำตาม ส่วนค่านิยมอีกแบบหนึ่งเรียกว่า ค่านิยมแบบพัฒนาการ (Development Values) ซึ่งเป็นค่านิยมที่พบมากในพ่อแม่ชนชั้นกลาง ซึ่งยาเกี่ยวกับแรงจูงใจของเด็ก พัฒนาการในการควบคุมตนเอง ทำให้เด็กรู้จักใช้ดุลยพินิจ มีความกระตือรือร้น และมีความคิดสร้างสรรค์มากกว่าการคล้อยตาม ซึ่งค่านิยมในรูปแบบนี้ เป็นค่านิยมที่สังคมแบบประชาธิปไตยสนับสนุนให้มีขึ้น

ดังนั้น ผลจากการศึกษาจะเห็นได้ว่า ครอบครัวในชุมชนคลองจั่นและสลัมคลองเตยมีความแตกต่างกันในแง่ของชนชั้นอย่างเด่นชัด ผลจากความแตกต่างกันในเรื่องต่อไปนี้ คือ อาชีพแตกต่างกัน รายได้แตกต่างกัน การศึกษาแตกต่างกัน อยู่ในแหล่งที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน และลักษณะที่อยู่อาศัยแตกต่างกัน สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงระดับชนชั้นทั้งสิ้น และความแตกต่างในเรื่องชนชั้นเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงค่านิยมที่แตกต่างกันของบุคคลในสังคม

1. ความแตกต่างในเรื่องอาชีพ ผลจากการศึกษา พบว่า หัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นและสลัมคลองเตย ประกอบอาชีพแตกต่างกัน หัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในด้านการบริการ คือเป็นข้าราชการ

ทำงานในบริษัทและรัฐวิสาหกิจอื่น ๆ ส่วนหัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตย ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างเป็นกรรมกรมากที่สุด เป็นกรรมกรแบกหามขนถ่ายสินค้าจากท่าเรือคลองเตย เป็นยาม และเป็นกรรมกรรับจ้างทั่วไป ความแตกต่างเกี่ยวกับอาชีพนี้เอง เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงค่านิยมที่แตกต่างกันของชนชั้นกลางและชนชั้นต่ำ โดยที่อาชีพของชนชั้นกลางเป็นแบบฉบับของการค้นหาความคิดและต่ออาศัยความเฉลียวฉลาด ไหวพริบในการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลในสังคม ในขณะที่อาชีพของชนชั้นต่ำเป็นอาชีพที่มักใช้แรงกายมากกว่า นอกจากนั้นงานของชนชั้นกลางเป็นงานที่ผู้ทำมีอิสระในการค้นหาวิธีการและใช้การควบคุมภายในตนเองสูง แ่่งงานของชนชั้นต่ำต้องทำกันเป็นทีมและมีผู้ควบคุมที่เข้มงวด และประการสุดท้ายคืออาชีพของชนชั้นกลางต้องการดูจบการศึกษาสูงกว่าอาชีพของชนชั้นต่ำ เพราะเป็นงานอาชีพที่ใช้ความสัมพันธ์ของบุคคลในลักษณะที่ซับซ้อนขึ้น ฉะนั้นประสบการณ์ในการทำงานของพ่อแม่จึงมีความสำคัญต่อค่านิยมของพ่อแม่ที่จะถ่ายทอดให้กับบุตร

2. ความแตกต่างในเรื่องการศึกษา การวิจัยพบว่าหัวหน้าครอบครัวในชุมชนคลองจั่นส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นปริญญาตรีขึ้นไป หัวหน้าครอบครัวที่จบการศึกษาชั้นต่ำที่สุดคือจบชั้นเตรียมอุดมศึกษา ส่วนหัวหน้าครอบครัวในสลัมคลองเตยส่วนใหญ่เกือบจะร่อยเป๋อร์ เช่นต์จบการศึกษาไม่เกิน ประถมปีที่ 4 ความแตกต่างในเรื่องการศึกษานี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากฐานะทางครอบครัว ชนชั้นต่ำมีฐานะยากจนย่อมมีโอกาสที่จะส่งบุตรหลานให้ไ้รับการศึกษาสูงนอยและความแตกต่างในเรื่องการศึกษานี้เอง ทำให้การประกอบอาชีพของชนชั้นกลางและชนชั้นต่ำแตกต่างกัน

3. ความแตกต่างในเรื่องรายได้ เป็นผลสืบเนื่องโดยตรงมาจากการที่บุคคลมีระดับการศึกษาแตกต่างกัน และประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งความแตกต่างในเรื่องรายได้ เป็นผลโดยตรงที่ทำให้บุคคล

อย่างไรก็ตาม การวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดบางประการซึ่งจำเป็น
ต้องกล่าวไว้ ณ ที่นี้คือ

1. การวิจัยเกี่ยวกับครอบครัว และการปลูกฝังค่านิยมเป็น
เรื่องลึกซึ้งและยากแก่การศึกษาเพียงลำพัง การวิจัยมีข้อจำกัดในเรื่องเงินทุน
และเวลา จึงทำให้ไม่อาจทำการศึกษาได้อย่างลึกซึ้งเท่าที่ควร จึงจำเป็น
ต้องใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีจำนวนน้อยเพียงกลุ่มละ 50 ครอบครัว ซึ่งอาจทำให้
ผลการศึกษามีผิดพลาดคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้

2. การศึกษาต้องการทราบเพียงว่า มีความแตกต่างกันหรือไม่
อย่างไรเกี่ยวกับการปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตยของครอบครัวในชุมชน
คลองจั่นและครอบครัวในสลัมคลองเตย โดยยึดพื้นฐานของความแตกต่าง
ในเรื่องชนชั้น คือถือเอาความแตกต่างในเรื่องสถานภาพทางสังคมและ
เศรษฐกิจเป็นเกณฑ์ แต่มิได้ศึกษาไปถึงว่าสาเหตุอันใดมีความสำคัญที่สุดใน
บรรดาความแตกต่างของสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ที่เป็นตัวชี้ที่
สำคัญ ซึ่งทำให้การปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตยของครอบครัวทั้งสอง
กลุ่มแตกต่างกัน เพราะฉะนั้นจึงกล่าวอย่างกว้าง ๆ ว่าความแตกต่างใน
เรื่องชนชั้นทำให้การปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตยแก่บุตรหลานของ
ครอบครัวในสองชุมชนแตกต่างกัน

3. การวิจัยเลือกศึกษาเฉพาะครอบครัวในชุมชนคลองจั่น ซึ่งถือ
เป็นตัวแทนของชนชั้นกลาง และครอบครัวในสลัมคลองเตย ซึ่งถือเป็นตัวแทน
ของชนชั้นต่ำ เป็นการศึกษาเฉพาะเจาะจง ผลการศึกษายังมีอาจใช้อธิบาย
ถึงการปลูกฝังค่านิยมแบบประชาธิปไตยของชนชั้นกลางและชนชั้นต่ำทั้งหมดได้

4. เป็นที่ทราบกันแล้วว่า ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับ
ลักษณะที่อยู่อาศัยของชาวสลัมคลองเตยบางแล้ว คือการที่รัฐบาลโดยการเคหะ
แห่งชาติได้จัดสร้างแฟลต เป็นที่พักอาศัยของชาวสลัมคลองเตย ภัยเหตุนี้
การที่ชาวสลัมมาอาศัยอยู่ในแฟลตห่างไกลจากแหล่งมั่วสุมในสลัม อาจทำให้

มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีอาชีพมั่นคงขึ้น มีระดับการศึกษาสูงขึ้น รายได้ก็
 ขึ้น มีการคบค้าสมาคมที่กว้างไกลขึ้น ถ้ามีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ในเวลา
 ต่อไปข้างหน้า ก็ไม่แน่ว่าผลการศึกษานี้จะแตกต่างไปจากผลการศึกษา
 ในครั้งนี้ก็เป็นได้

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

อย่างไรก็ดี การวิจัยทำให้ได้ทราบถึงค่านิยมเกี่ยวกับประชาธิปไตย
 และแบบของการดำเนินชีวิต เกี่ยวกับการปลูกฝังค่านิยมของครอบครัวใน
 ชุมชนคลองจั่นและครอบครัวในสลัมคลองเตย ซึ่งเป็นชนชั้นที่แตกต่างกันในสังคม
 ไทย เป็นการศึกษาในระดับครอบครัว ซึ่งอาจส่งผลให้สามารถวิเคราะห์
 ปัญหาสังคมอันสืบเนื่องมาจากการอบรมเลี้ยงดูที่ส่งผลกระทบต่อสังคม ตลอดจน
 จนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

นอกจากนี้ อาจจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ ซึ่งอาจ
 ทำการศึกษาอย่างกว้างขวางและจริงจังต่อไป

ประการสุดท้าย ผลการวิจัยอาจเป็นแนวทางโดยตรงหรือโดยทาง
 อ้อมต่อสถาบันการศึกษา ซึ่งนับเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อจากสถาบัน
 ครอบครัว โดยที่ข้อเท็จจริงที่ได้ อาจเป็นเหตุช่วยกระตุ้นและเป็นแรงผลักดัน
 ให้โรงเรียนพยายามปลูกฝังค่านิยมที่สอดคล้องกับระบอบการปกครองของประเทศ
 ตลอดจนภาวะเปลี่ยนแปลงในสังคมและตระหนักถึงผลที่จะได้รับในระดับต่อไป
 คือการปกครองประเทศด้วยระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น.